

**II Jornades d'estudi sobre la festa de Sant Antoni als Països Catalans
Ponència inaugural:**

***Les músiques de Sant Antoni
Una aproximació social a la festa***

Francesc Vicens
Doctor en musicologia

La dimensió musical de la festa de Sant Antoni a Mallorca

La festivitat de Sant Antoni abat és una de les celebracions principals del costumari hivernenc arreu dels Països Catalans. Partint del fet comú que és la devoció al Sant la festa es manifesta plena de contrastos entre allò que imaginem dins l'ortodòxia religiosa i allò que imaginem com a expressió d'alteració de l'ordre social, on la crítica social i el sexe hi són presents. Durant la celebració de Sant Antoni observem com s'articulen molts elements, com ara la imatge que es vol construir de la comunitat i els valors que s'hi volen vincular. L'experiència festiva fa que totes les persones que es consideren a si mateixos membres de la comunitat activin mecanismes de cohesió social. Es mostren sentiments d'identificació amb la comunitat.

La festa de Sant Antoni a Mallorca és un exemple actual d'una "antiga tradició", però no de tradició en el sentit restringit, estàtic i museístic de *patrimoni*, sinó entesa com un element dinàmic de reformulació constant. La festa articula aspectes importants de la vida dels pobles i, alhora, les persones que la fan possible, la re-configuren laboriosament cada any, donant sentits diversos al foc, al bestiar, a les cançons, als dimonis, al menjar, al ritual religiós i a l'erotisme.

Tots els àmbits musicals de la celebració són allò que anomenem les *Músiques de Sant Antoni*. Alguns programats i solemnes que es fan present en la litúrgia de la festa, i d'altres del tot imprevisibles i espontanis que la fan possible.

La instrumentalització de la festivitat com a símbol d'identitat ha generat nous models de festa amb alts índex de participació i una càrrega emocional de gran intensitat. Això és el que ha portat a reiventat una Festa que antigament tenia la seva raó de ser en una societat eminentment agrària, que venerava al sant perquè protegia el bestiar del qual depenia gran part del sustent econòmic familiar i era celebrada arreu en múltiples expressions en quant al costumari festiu. En els darrers anys la creixença de la festivitat, s'identifica com a element molt arrelat a la pròpia cultura generant tot un entramat d'implicacions socials i humanes que es fonamenten en la vivència de tradicions i en la configuració d'identitats. Conseqüència d'aquest fet, la festa ha anat adquirint diversos nivells de significat i nous àmbits de representació que l'han portada a altres indrets com a representant més emblemàtica de celebració (Gràcia i Nova York).

Dels models que podem destriar de la festa es desprèn tot un ventall d'emocions i de vivències que es deriven de la devoció al Sant però sobretot, del carisma dels dimonis, autèntics protagonistes de la Festa. I és que parlar de Sant Antoni a Mallorca és parlar de celebració, i per tant se'n desprenen rituals i actituds que ens duren a l'observació d'un entramat cultural que a partir de l'activitat musical ens permetrà entendre les vivències, les implicacions i els posicionaments ideològics. L'anàlisi dels diferents graus de participació ens serveix per definir tot un conjunt de models diferenciats que podem trobar des de la nit del 16 de gener, revetlla de la festivitat i l'endemà, festivitat de Sant Antoni arreu de l'illa: des dels models participatius, models emergents i models més mediàtics. Pel fet d'estar davant un objecte d'estudi viu i dinàmic hem alertat de no tractar el tema en termes definitius. Pel fet d'estar estudiant una manifestació viva de la cultura som davant un fenomen canviant i en procés d'adaptació a nous àmbits; per això mateix no pretenem donar una visió

exhaustiva de totes les seves manifestacions dins tots els seus àmbits, sinó més aviat volem oferir una visió dels models actuals més rellevants i dels processos de transformació que des d'una perspectiva etnogràfica contribueixen a comprendre d'una manera general quins són els factors que constitueixen el panorama actual de la festivitat de Sant Antoni abat a Mallorca.

Per desenvolupar aquesta tasca hem partit del model teòric que proposa Josep Martí al seu article *Música i festa: algunes reflexions sobre les pràctiques musicals i la seva dimensió festiva*.¹ Dins aquest marc les músiques de Sant Antoni esdevenen l'estudi de cas.

I. Els elements de la festa

Per Josep Martí la festa “és aquell acte col·lectiu que caracteritzat per les constants de sociabilitat, participació, ritualitat i anul·lació temporal i simbòlica de l'ordre, posseeix trets d'excepcionalitat, pressuposa el gaudi i se celebra en honor a algú, alguna cosa o esdeveniment”.² D'aquesta definició l'autor aclareix que l'acte festiu constitueix un acte de la comunitat on se celebra. I com a acte festiu és un poderós element de sociabilitat. En aquest sentit podem afegir que la festa de Sant Antoni a Mallorca esdevé també un element de cohesió social de la comunitat que la celebra. Per això, seguint la proposta metodològica de l'autor citat veurem com les constants de *sociabilitat, participació, ritualitat i anul·lació temporal i simbòlica de l'ordre* adquireixen la seva particular expressió. D'aquí que poguem situar els mecanismes que van donant lloc a l'embranchada de la festa de Sant Antoni dels darrers temps. L'èxit de la festa radica en les estratègies de reinvençió que segons Salvador Palomar, al seu article “La reinvençió de la Festa de Sant Antoni”, ha consistit en “el reforçament aquells aspectes de la celebració que, independentment de la seva significació original, són útils en el moment actual perquè afavoreixen la creació d'espais de relació, d'esclat lúdic o d'intervenció participativa en la col·lectivitat a determinats sectors de la població”.³ Quin sentit, doncs, tindria la festa sense aquests mecanismes de reinvençió sense els quals la Festa restaria aliena a uns formalismes propis de formes de vida del passat. En aquest sentit cal recordar que el concepte de tradició té molt més a veure amb una voluntat de continuïtat i de sentiment etnicitari que no pas amb res de fixat i estable. Precisament, perquè la continuïtat de la tradició tingui efectes cal que es transformi, que s'adeqüi a les circumstàncies socials canviants.

Els aspectes acabats d'exposar, tant de Martí com Palomar, són els elements de la festa que la fan possible i que alhora justifiquen la seva continuïtat, la seva capacitat d'evolució i la seva dimensió transformadora que possibilita l'adaptació al context històric actual.

¹ MARTÍ, Josep (2002) “Música i festa: algunes reflexions sobre les pràctiques musicals i la seva dimensió festiva” a *Anuario Musical* 57, p.277-291

² MARTÍ (2002:277)

³ PALOMAR, Salvador (2007) “La reinvençió de la Festa de Sant Antoni” a *Actes de les Jornades d'estudi sobre la festa de Sant Antoni als Països Catalans*, Ascó 17-19 de febrer de 2006, Ribera d'Ebre: CERE, p.129

SOCIABILITAT / PARTICIPACIÓ
Sant Antoni la festa més sentida

Les expressions rituals de la festa de Sant Antoni abat formen part de la vida col·lectiva dels habitants de l'Illa on a cada poble adquireix els moments privilegiats de la festivitat. És en la festa que la imatge i els valors de la comunitat es fan presents i visibles a tots els membres, i és en la reunió festiva de tothom qui es considera part d'aquell col·lectiu que s'activen els mecanismes de cohesió social. Els pobles que han fet de Sant Antoni la festivitat d'hivern de referència - Artà, Capdepera, Manacor, Muro, Sa Pobla o Pollença - tenen una projecció més rellevant de la festa. Durant la celebració, els participants reviu emocionalment i físicament el sentiment de pertànyer a la comunitat i d'identificar-s'hi. Aquesta importància simbòlica de la festa fa que la població estimi de manera especial els elements rituals i les activitats de la festa, i que els visqui amb una valoració diferent en relació amb les altres activitats quotidianes. Això fa que l'arribada de la Festa es visqui amb expectació, com un conte enrere. I que la recreació dels elements formals de la festa, alguns d'ells avui dia obsolets, esdevingui el punt de trobada i l'element simbòlic referencial de la comunitat. El tipus de participació i les actituds dels individus en les diferents activitats festives no és res més que el sincer reflex dels valors de la comunitat, l'alteració dels quals genera reflexió. Com que la festa no és viscuda arreu de la mateixa manera i cada comunitat té la seva idiosincràsia, les expressions festives de Sant Antoni ens permeten definir unes constants i unes diferències pel que fa als nivells de participació social. És en relació a l'actitud de la comunitat vers la festa i de com es participa de la festa que hem pogut definir tres categories que funcionen com a "models participatius":

1r- Participació activa

Constitueix un model on el nucli generador de la festa és la comunitat. Aquesta categoria engloba els elements simbòlics entorn dels quals es dinamitza la festa: els dimonis, la banda de música, el clamater, els sonadors, el bassiner, les colles, els obrers i la gent. En aquest model la gent, la suma dels individus de la comunitat, funciona com un element més de l'engranatge festiu imprescindible per la seva capacitat de generar festa. Aleshores, no queda lloc pels observadors. Això fa que no hi hagi límit entre els protagonistes i els espectadors. Tots són i fan la festa. Els participants d'aquest model saben el que han de fer en tot moment, com s'han de comportar i fins i tot allò que no han de permetre. Les festes d'Artà, Capdepera i Manacor esdevenen exemples paradigmàtics d'aquest model. La premsa és eloqüent a l'hora de ressenyar-les:

Artà explota de júbilo

Ya lo dice mossèn Gili, que la auténtica fiesta es aquella que hace el pueblo y no la que se organiza a golpe de talonario por una u otra institución. Y Artà es el auténtico ejemplo de la fiesta del pueblo: Sant Antoni en Artà es una explosión de júbilo ...

[Ultima Hora, 17.01.2008, p.42]

Manacor vive su pasión por Sant Antoni

Miles de personas veneran al santo y al Dimoni en una gran fiesta con chubasco incluido

[Ultima Hora, 17.01.08, p.43]

L'estructura organitzativa d'aquest model, l'obreria (Artà i Capdepera) i patronat (Manacor), és legitimada i reconeguda per la comunitat. La festa és finançada pels qui hi participen. Els agents socials que hi intervenen assumeixen un paper actiu en el desenvolupament dels diferents actes. Prenen les decisions, vetllen per la festa i exerceixen l'autoritat moral de la festa. Reflexionen sobre possibles reorientacions.

2n - Participació mediàtica

És la categoria que fa distinció entre protagonistes i observadors. Es discriminen els membres de dins i de fora de la comunitat. El rol de l'observador ocupa un lloc institucionalitzat que possibilita la creació de dinàmiques molt particulars. Es representa la pròpia imatge per ser exhibida i projectada, fent de la festa un moment expansiu dels valors que es volen promocionar. En aquest model, la presència d'espectadors, de manera directa o a través de mitjans de comunicació, influeix fortament tant en la dinàmica social festiva com en els aspectes formals. El fet de ser observats mentre fan la festa projecta valors i actituds condicionats per la repercussió mediàtica. Muro i Sa Pobla, sense ser exclusius d'aquest model, propicien una festa on el component d'espectacle hi és fortament representat. En aquesta categoria la diferència entre protagonistes i observadors es marca amb límits espacials que trobem en els traçats de cercaviles, espais reservats a mode de "tribunes" i el muntatge d'escenaris per observar els balls dels dimonis i sant antoni, les colles de caparrots i els caparrots minyons.

En els casos que la festa es limita en aquest àmbit aleshores és més indicat parlar senzillament d'espectacle. Fet que no ens ha de fer infravalorar aquest àmbit de participació ja que també arriba a tenir nivells alts d'importància per algunes comunitats. El caràcter emblemàtic d'aquest model fa que tengui un alt nivell protocol·lari. Hi ha la recepció d'autoritats, convidats il·lustres, clamater, etc. Cosa que aporta gran solemnitat a la festa. És l'indret on van les autoritats polítiques més rellevants de l'Illa en visita oficial (tot i que a nivell privat, després d'haver exercit la seva funció institucional, trien el model participació activa, fet que possibilita una vivència contrastada).

3r - Participació secundària

A la majoria d'indrets de Mallorca Sant Antoni se celebra com una festivitat del propi del calendari d'hivern. Però els índex de participació no solen transcendir els límits del poble. En aquest nivell no es produeix el ressò mediàtic dels pobles més emblemàtics i es viu amb naturalitat dins el quefer de la quotidianitat. Formalment podem observar els elements característics de la festa com ara els foguerons, les torrades, els glosats i les beneïdes. En aquesta categoria trobem que qui gestiona la festa són els organismes municipals i l'església. És una categoria de celebració totalment desproveïda d'espectadors en massa. Aquest fet és degut que la festa de la comunitat entesa com l'espai de complicitats entre emblemes i individus que la viuen es donarà en un altre moment del calendari. La festa de referència és una altra i en aquesta altra s'hi evoca la comunitat. És el cas de Montuïri (Sant Bartomeu), Maria de la Salut (La Mare de Déu de la Salut), Algaida (Sant Jaume), Sóller

(Firó), Santa Margalida (La Beata), Felanitx (Sant Agustí), Binissalem (festes del veremar) o Palma (Sant Sebastià), etc.

Aquestes tres categories de la participació de la festa no poden ser categories rígides ni estereotips tancats, defineixen les maneres de participar i d'entendre la festa, esdevenint categories mòbils i de naturalesa canviant. De fet, cada model es construeix a partir dels valors i de les vivències que avoquen les persones que la fan possible. No vol dir que la festa hagi d'esser sempre igual, o hagi estat sempre de la mateixa manera, la festa té una naturalesa dinàmica capaç d'adaptar-se i d'actualitzar-se a noves situacions.

Certament, en els darrers temps la festivitat de Sant Antoni està adquirint una repercussió social de notable rellevància gràcies a la tasca de promoció cultural de les polítiques locals. Aquest fet està generant un interès creixent per la festa degut a l'incentiu de crear elements de cohesió comunitària. Es recuperen tradicions i es creen nous espais l'èxit de participació dels quals generen l'interès de la pròpia comunitat. Publicacions, tallers de glosses, exposicions, planes web, Jornades culturals o iniciatives per escolars són a la base d'aquest model. De fet això ha possibilitat que en els darrers temps indrets com Manacor o Capdepera s'hagin consolidat com a models de participació activa. Tot i que durant els anys del franquisme fou una festa residual arreu de l'Illa.

Cada un d'aquests models respon a una idea construïda a priori i sovint basada en el sistema de valors associats al poble que legitima la festa. Per exemple les festes de Sant Antoni a Muro i Sa Pobla fàcilment es vinculen als tòpics de "genuïtat" i "autenticitat", tan aprofitats pels mitjans de comunicació. Titulars del tipus "Las beneïdes más tradicionales de Mallorca" per referir-se a la celebració murera.

Las "beneïdes" más tradicionales de Mallorca. Carrozas y animales participan en un acto multitudinario.

Aunque la mayoría de los municipios de Mallorca celebrarán hoy las tradicionales beneïdes y muchos de sus vecinos acudirán a bendecir los animales, es en Muro donde se concentra más público llegado de todos los rincones de Mallorca para presenciar unas beneïdes con un carácter más tradicional.

[Ultima Hora, 17,01,2008, p.28]

La coneguda tradició agrícola de l'indret, la tasca de recuperació de la cultural tradicional, terra de bons cantadors i ximbombers, etc..., ajuda a fonamentar el tòpic. A Sa Pobla també és habitual trobar aquests titulars que des de l'any 2008 venen creixentats pels homenatges a Madò Buades, cantadora poblera de gran transcendència social. El valor de la "tradició", en aquest cas concebut en termes romàntics com quelcom inalterable, contribueixen a legitimar la festivitat de l'indret. Per aquest motiu les cadenes de televisió autonòmiques es decanten, previsiblement, per aquests indrets a l'hora de representar la festa. Paradoxalment, a Sa Pobla, tot i ser un exemple paradigmàtic de model mediàtic té una dimensió privada, no mediàtica, que genera nivells de participació molt notables per a la comunitat. Altrament, la festa d'Artà està associada a una idea de gran participació sentida. Així es mostrava a la premsa local de l'any 2008:

Sant Antoni d'Artà fa vibrar tot el poble amb la festa més sentida

[Diari de Balears, 17.01.2008, p.45]

Els últims anys, els mitjans de comunicació han començat a fer ressò d'aquesta qualitat, fet que fa de reclam, i provoca l'arribada massiva de visitants d'arreu de l'Illa; fet que motiva l'actitud reflexiva de l'obreria en quant a possibles transformacions que això podria ocasionar en relació a la festa.

RITUALITAT / CERIMONIAL *Un món on la disbauxa es ritualitza*

La festivitat de Sant Antoni a Mallorca té una dimensió cerimonial que ens presenta la cara més vistosa de la Festa. Per rituals de Sant Antoni hem d'entendre aquelles accions o activitats amb significació pròpia que es succeeixen de manera coherent en l'espai i el temps que marquen l'esdevenir de la festa. És la seqüència narrativa dels fets que es duen a terme entorn de dia 17 de gener. Els programes de festes sovint són el manual d'aquest ritual que permet situar cada moment a una hora i a un espai determinat. Aquests presenten elements comuns i elements peculiars que ajuden a configurar la idiosincràsia del ritual de cada poble. El ball dels dimonis, la celebració litúrgica (completes i Ofici), l'encesa dels foguerons, menjar entorn del foc, cantar gloses, la cavalcada o les beneïdes són la part més característica de la seqüència antoniana. Aquests rituals/cerimonials tenen la característica que són de naturalesa col·lectiva, es reconeixen com a propis, no manifesten restriccions en la participació i l'expressió formal està associada únicament en aquell moment de l'any. Els rituals comuns, els que podem observar a més indrets de l'Illa els indicam a continuació com a moments diferenciats de la festa. Sovint mateixos rituals reben nomenclatures diferents però responen a un funció compartida:

- REVETLLA (16 DE GENER)

MOMENT 1 [Aceptes, sortides, anades i cercaviles]

Descripció: Acte de recórrer els carrers de la població amb la música com a anunci de la festa. A moltes localitats s'inicia amb el ball dels dimonis precedint un recorregut pels indrets més significatius. Són habituals les corregudes i les expressions sonores col·lectives. Depenent del poble hi participa la banda de música, els tamborers, els sonadors, colles de xeremiers, etc.

MOMENT 2 [Completes]

Descripció: Oració oficial al Sant que pren el nom del Breviari Romà i té una estructura litúrgica pròpia que combina salms, pregàries i cants. Habitualment és precedida per un desplaçament col·lectiu conegut com "anar a completes" que consisteix en acompanyar les autoritats fins al lloc de culte.

MOMENT 3 [Encesa de foguerons]

Descripció: amb aquesta acció s'inicia la celebració nocturna. El foc és l'element aglutinador dels menjars típics, el beure, del cantar gloses i de relacionar-se amb els codis propis del glosat, és el nucli familiar i social de la celebració. Els components simbòlics del foc, aquesta nit, el converteixen en

element immolació per excel·lència. En alguns pobles, després de l'encesa, els dimonis continuen voltant pel poble en una ruta improvisada de posat més informal.

- DIADA (17 DE GENER)

MOMENT 4 [Cavalcada]

Descripció: cercavila pels carrers i places del poble amb carrosses i animals; remet a la processó, a la desfilada seguint un ordre establert. Té un aire del tot festiu. A determinats pobles hi és present la crítica social dins un ambient carnavalesc que marca l'arribada dels Darrers Dies.

MOMENT 6 [Beneïdes]

Descripció: ritual d'invocació de Sant Antoni mitjançant l'aspersió d'aigua beneïda sobre animals i persones.

MOMENT 7 [Ofici Major]

Descripció: litúrgia de la missa o missa solemne dedicada a Sant Antoni. Hi participen tots els estaments socials i les autoritats civils i eclesiàstiques de la comunitat.

MOMENT 8 [Darrer ball]

Descripció: ball dels dimonis que dona per finalitzada la seqüència de rites/cerimonials festius. És el moment que representa el final de la festa. Sovint és un moment de gran intensitat emotiva.

RITUALS PARTICULARS: els rituals particulars de Sant Antoni doten a cada poble d'un valor afegit de genuïtat que són preservats amb fermesa i complicitat de la pròpia comunitat. Els més coneguts són:

Argument (Artà i Capdepera)

Descripció: petita narració o crònica local sobre els fets més importants succeïts en el poble durant tot l'any, posada en vers per un glosador. El contingut de l'argument segueix un ordre preestablert: comença amb una invocació i tot seguit s'ocupa del temps, de les desgràcies personals, de les festes, de l'anyada del camp, del moviment de població, el jovent i de temes variats

Davallada del Corb o Sa trobada del Corb (Son Servera, Mancor de la Vall)

Descripció: representació d'un episodi de la vida del Sant. Un corb que baixa del cel per fer arribar un pa o una coca, que du lligat a les urpes, a dos joves que representen Sant Pau i Sant Antoni penitents. La topada es produeix al mig de la plaça en una barraqueta feta de branques de pi i carritx i aleshores els personatges es parteixen el pa i seguidament sona la música de la banda.

Pi de Ternelles (Pollença)

Descripció: a Pollença es fa la davallada del pi. El ritual consisteix en anar a cercar un Pi a la possessió de Ternelles, portar-lo en processó i plantar-lo al bell mig de la plaça per fer-hi tot tipus d'activitats festives i esportives.

Tota la seqüència que acabem de veure és possible gràcies a la cura d'aspectes organitzatius, generalment d'àmbit privat que fa possible la Festa. Assajos de músics, goigs i dimonis, preparació de gloses escrites entorn d'una taula, muntatge de foguerons, preparatius gastronòmics i cuidar els animals, aquestes accions ocasionalment poden adquirir corporeïtat de ritus propi. Parlem de ritus d'aquestes activitats en quant denoten un grau de responsabilitat en l'activitat que s'ha de dur a terme, tenen l'accés restringit, són viscuts amb complicitat pels qui la duen a terme i tenen una seqüència d'accions preestablerta.

ANUL·LACIÓ TEMPORAL I SIMBÒLICA DE L'ORDRE*La nit bruixa / La nit màgica del foc*

Dins el marc de la festa la vigília del Sant s'ofereix com el millor escenari per expressar la personalitat de cada poble tal i com és. Tradicionalment, dos vespres a l'any – solstici d'estiu i solstici d'hivern – l'home s'allibera de les restriccions de la vida quotidiana dels rígids horaris i de les ineludibles obligacions que la societat imposa. El solstici d'hivern el celebrem la nit màgica del foc, el 16 de gener. A la festa hi és present la disbauxa, la bacanal col·lectiva, els corns, els coets, el foc i la seva utilització.

El temps i l'espai de la festa propicia actituds i activitats que només són concebibles durant la celebració. És l'anul·lació temporal i simbòlica de l'ordre que convida al plaer i al gaudi dels membres que hi participen. Els carrers i les places de la comunitat es converteixen en l'escenari de la festivitat i només per uns dies és possible alterar la rutina de la quotidianitat dels espais comuns. Això es manifesta de diferents maneres:

- s'especifiquen distintius en la indumentària com la camisa blanca i el mocador vermell, samarretes de la festa o dels quintos, guardapits i capell, etc

- el consum desmesurat de begudes alcohòliques (herbes, moscatell), derivats del porc, espinogades i coques de Sant Antoni.

- ambivalència del llenguatge. Les cançons rebutgen o lloen per igual la virtut i el vici establint un marc, el de les gloses, que durant la celebració ens situa entre l'ús d'un llenguatge rupturista i el del llenguatge d'ús quotidià.

- els carrers es converteixen en l'escenari de la festa, és l'espai de trobada, el lloc físic que possibilita el desplaçar-se en colla, les taringues i les corregudes pel carrer, el tornar tard a casa...

- invasió simbòlica dels espais formals: a l'església s'observen comportaments exaltats, es canta a un volum desmesurat i es pica de

mans, puntualment es veuen tassons i botelles, la gent es posa drete damunt els bancs, etc; a l'ajuntament de Manacor el dimoni gros ocupa la trona durant el ball a la sala.

Aquestes manifestacions donen cabuda a l'espontaneïtat. Fent de la festa que cada any sigui igual però diferent. La importància simbòlica de l'esdeveniment festiu fa que molts dels habitants estimin de manera especial els elements rituals i les activitats de la festa i que els visquin amb una valoració molt diferent de com viuen altres activitats quotidianes. En aquest sentit, determinades accions espontànies generen la tradició de fer el mateix any rere any.⁴ En els nivells de participació mediàtica o secundària el component d'espectacle exigeix un grau de creativitat que genera unes expectatives que donen com a resultat la inclusió de noves activitats. Els consistoris municipals organitzen esdeveniments inspirant-se en els models lúdics d'altres localitats per adaptar-los a les del propi poble. Correfocs multitudinaris (que fan coincidir amb trobades de diables i dimonis d'arreu), espectacles pirotècnics musicals o *batucades* són alguns dels actes que dinamitzen la festa. Totes aquestes activitats d'incorporació recent esdevenen espais paradigmàtics de "kaos", en quant a que envaeixen els mateixos espais públics que durant la resta de l'any es fan servir per al desenvolupament cívic quotidià.

En els darrers anys la proliferació de colles de dimonis als diferents pobles de l'Illa ha propiciat la seva participació en la festa de Sant Antoni. Els dimonis d'Albopàs (Sa Pobla) o el dimonis d'Alaró, els pioners a l'Illa, tenen com a cita fixa l'actuació anual a la revetlla de Sant Antoni. Igualment, les colles més recents, com *Sa Pedrera* de Muro o la *Fil-loxera de l'Infern* de Binissalem, s'estrenaren per la revetlla de Sant Antoni, data emblemàtica de la *nit bruixa*. Els mitjans de comunicació fan ressò d'aquestes activitats:

Muro vibra con el "correfoc" y los foguerons"

Una multitud de gente llenó la plaza de la localidad para ver las danzas de los Dimonis de sa Pedrera y los Diables de Sabadell

[Ultima Hora, 17.01.2008, p.43]

L'èxit d'aquestes activitats és degut a la pròpia naturalesa de l'activitat; pel fet que reuneixen alguns dels components més rellevants de la festa. A nivell simbòlic l'espectacle s'articula a partir dels elements més característics i vistosos de la festa que són el foc i els dimonis. Les possibilitats estètiques d'aquests dos elements donen peu a generar experiències de gran intensitat. I a nivell lúdic suposen una alteració total de l'ordre fent dels carrers i les places de la localitat l'escenari de la *performance*. En aquesta activitat es realitza un recorregut pels carrers del poble convidant a la gent a participar de la pluja de foc dels diables, traques i cascades. I tot això al ritme frenètic dels tambors i percussió que els acompanya. A partir de la lògica de desordre establert i de soroll infernal és fa difícil discriminar entre actors (dimonis) i observadors (participants), ja que es trenca el límits entre uns i altres. L'espectador forma part activa de la representació ballant al ritme de les xarangues de tambors.

⁴ Per exemple a Artà s'espera que el dimoni petit s'enfilí a l'ase a la plaça del pou, els tempos lents del darrer ball a ca l'obrer o les *amollades* de la colcada

I a nivell social suposen espais de nova creació que congreguen alts índex de participació. Diferents sectors de la comunitat, especialment el jovent, es reuneix per gaudir de l'activitat que únicament implica una actitud festiva que consisteix en deixar-se anar a les provocacions i als ritmes dels dimonis.⁵

II. Les expressions musicals de la festa i els seus significats

En tots i cada un dels elements de la festa que acabem de veure observem com la música esdevé aglutinadora de significats. Dins tots i cada un dels àmbits que es manifesta cada poble celebra la seva festivitat d'acord amb el model que el caracteritza. Jaume Ayats quan parla de les cançons i les músiques de les festes i dels rituals col·lectius ha fet que les músiques de la Festa tinguin una consideració i una estima superiors a altres músiques de la vida diària, tenen una especial atenció tant per part dels col·lectors o dels estudiosos com per part de les institucions, i que se suposés que els diferents elements d'aquestes músiques han quedat fixats de manera estable en el temps.⁶ En determinats indrets el binomi Sant Antoni *versus* tonada és indissociable. Així, podem observar quins són els espais de la música i quins significats adquireix en funció del moment i del context on es representa. I quan diem música ens referim al conjunt d'elements que intervenen en l'activitat expressiva: melodies, instruments, intèrprets, maneres, gestualitat, etc

El sentit identitari de la qual és indissociable al sentit de pertinència dels qui la celebren. En aquestes circumstàncies, la música que queda lligada a la festivitat sovint pren aquest caire diferent, de música pròpia i magnífica, incomparable amb res més. A l'hora de parlar de les músiques relacionades amb la festa i els rituals col·lectius, per tant, no podem oblidar aquesta consideració especial, que fa que les haguem d'escoltar amb una actitud determinada, i que, de manera ben poc reflexiva, fa que les trobem lligades a uns sentiments i a unes actituds molt intensos. Per aquest motiu cada tonada de Sant Antoni adquireix un grau de rellevància especial a cada poble esdevenint en ocasions *cançó emblemàtica* de la comunitat. La forta càrrega emocional implícita en la tonada sovint es manifesta amb la reivindicació d'elements emblemàtics de la festa com el propi Sant, fet que, com veiem a la següent cançó, deixa en evidència les conegudes rivalitats entre pobles:

*A dalt del Puig Colomer
hi trobaren un avenc
ni mureros ni poblers
Sant Antoni és artanenc*

⁵ L'any 2009 amb el lema "La nostra festa la nostra cultura" la Federació de Dimonis, Diables i Bèsties de foc de les Illes Balears protagonitzaren una reivindicació contra la directiva europea que prohibia l'ús de material pirotècnic a les festes populars. Concretament el rebuig de l'entitat a la normativa europea era perquè no permetia l'ús de material pirotècnic a menors de 16 anys i sobretot, perquè s'obligava a deixar 15 metres entre el dimoni i els participants, la qual cosa alterava un dels principis generadors de la festa durant l'activitat: no permetre que la gent ballàs amb els dimonis.

⁶ AYATS, Jaume (2001) "El sorgiment de la cançó popular" a Història de la música Catalana, Valenciana i Balear VI, Barcelona, Ed. 62, p.76-78

Tanmateix, la tonada és l'element constant, la presència incansable que incita a la participació, l'element que marca el ritme temporal i l'expressió que és manifesta tant en l'individu com en la col·lectivitat com element de projecció del grup. Tothom sap que per Sant Antoni sense música no hi ha festa. La càrrega emotiva de la qual es desvetlla automàticament amb l'audició de la tonada. Aquesta representa la identitat del poble i l'acompanyament amb el gest la complicitat del grup. Durant la festa *les músiques de Sant Antoni* es fan presents en el paisatge urbà, en l'àmbit públic i institucional i en l'àmbit íntim i privat. Igualment, la música és perceptible tant com el teló de fons que aglutina els espais de la festa com esdevé la raó de ser dels moments més rellevants de la seqüència festiva. Tanmateix, el component musical no és desvinculable de la totalitat de la festa adquirint diversitat de funcions i expressions. Dins el context festiu la música marca el ritme del cerimonial amb la tonada que apareix associada a cada moment. Així, banda, sonadors, xeremiers, tamborers, cantadors, colles, cor i organista assumeixen funcions i rols concrets que tenen el seu espai i el seu moment. Aquestes formacions marquen el ritual de la festa i els moments rellevants aportant informacions, elements de regulació d'interacció i comportaments socials que actuen segons codis propis. A cada indret es manifesten de manera específica remarcant la seva idiosincràsia deixant de manifest els seus rituals en funció dels valors que professen i que volen projectar d'ells mateixos. Aquestes expressions musicals les diferenciem en esdeveniments que engloben tot el ventall de situacions festives l'anàlisi de les quals ens permeten entendre els entramats i les diferents facetes de la festa.

En aquesta seqüència de moments la música articula la festa. Cada moment té una música que es caracteritza amb sonoritats particulars. I percebem l'associació del qui celebra d'un moment a una tonada concreta. Des de músiques que acompanyen recorreguts col·lectius i cercaviles pels carrers del poble fins al repertori musical paralíturgic a Sant Antoni, les tonades als foguerons, la música a l'església (completes, ofici major), la música a la cavalcada, o a les beneïdes; i més recentment les batucades i xarangues de tambors dels correfocs. Igualment en determinats indrets aquesta associació de moments rituals té un parangó tímbric. És a dir, tenim instruments associats a cada moment (banda i coro a les completes de Manacor, orgue a les d'Artà, la ximbomba als foguerons de Sa Pobla, la veu i el gest de les colles d'Artà, colla als cercaviles...).

Dins les funcions simbòliques del fet musical, aquests tipus de manifestacions musicals actuen sovint de marcadors. Assoleixen una funció espacial (acapte i beneïdes), temporal (primer ball, darrer ball), identitària o representativa per a una localitat (cada indret identifica un text i una tonada, i expressió genuïna com l'Argument d'Artà), o marca moments forts de la festa (completes, ball a ca l'obrer...). Nosaltres hem categoritzat aquests rituals en funció de la seva significació - rellevància social, capacitat per articular la festa i donar sentit al fet sonor. Vegem-ho.

4.1. El ball dels dimonis

Un dels elements més emblemàtics de la festa de Sant Antoni són els dimonis. Aquests representen l'alteració de l'ordre social que es concreta en el fet de ballar. Aquest es manté com una constant durant gairebé tota la festa. En

el model participatiu són els veritables protagonistes de la festa. Cada poble té els seus dimonis i el seu caràcter emblemàtic s'associa fàcilment a una estètica diabòlica que inspira fascinació, por i respecte a grans i petits. S'organitzen a partir d'una jerarquia simbòlica que encapçala el dimoni gros. El més temut i el més desitjat. I després venen el dimoni petit i les colles de dimonis i dimonions. Tots ells són actors carismàtics i molt vocacionals que assumeixen la responsabilitat de dinamitzar la festa mantenint una actitud molt activa en tot moment. Fet que sovint viuen amb gran privilegi, eufòria i emoció. La seva funció, des d'antuvi, es la dinamitzar la festa. En molts de casos esdevenen l'element facilitador de l'actitud festiva dels qui hi participen. Anar a "veure ballar els dimonis" constitueix el nucli de la festa, per tant, la seva actitud és definitiva alhora d'engrescar el poble. Un bon dimoni ha de tenir iniciativa, saber ballar bé, ha de treure a ballar, ha d'encalçar els nins i nines pel carrer, ha de se bellugadís i àgil de moviments, enfitós, ha de causar temor. És per això que no pot ésser dimoni qualsevol. Actualment el poder catalitzador dels dimonis els converteix en l'emblema i, en conseqüència, d'element aglutinador literal de la festa; fins i tot, més que la representació física del sant, actualment relegada al paper puntual del teatre de les temptacions al desert de Sant Antoni que es representa a les beneïdes. Els mateixos artanencs ho reconeixen quan glosen sobre la festa que

*Sa banda sempre a compàs
s'Obreria i els dimonis
fins i tot surt Sant Antoni
que sempre li feim poc cas⁷*

De fet, la festa comença i acaba amb els dimonis i són una constant sense la qual no seria possible la festa. El ball dels dimonis és la manifestació més explícita d'aquesta festa. En primer lloc, perquè marca els moments rellevants de la festa (el primer ball, el ball a ca l'obrer, el ball a ca el bassiner, a la Sala, el darrer ball o es veu en expressions com "anar a veure ballar els dimonis"); i en segon lloc, perquè aquest ball convida a un ball espontani i col·lectiu que fa vivenciar la festa dels qui hi participen ballant, cantant o picant de mans. Un ball les figures del qual s'ha après per observació mirant els dimonis antics i que el dimoni, molt vocacional, el dota d'una personalitat pròpia.

De manera genèrica podem distingir tres moments en relació al fet de ballar els dimonis: l'assaig dels dimonis, el ball dels dimonis i les temptacions del Sant en el desert:

1. En alguns pobles uns dies abans de la festa trobem una representació del ball dels dimonis. És un moment previ a la festa, que desenvolupa una funció preparatòria del que serà el ball durant la diada i la revetlla. Els dimonis recorden els passos, es té cura que el ball romangui dins els límits del que ha de ser el ritual i, puntualment, es pot ser creatiu i fer provatures.

⁷ Glosa de la Colla de Xerínola (Artà) escrita i cantada en motiu de la presentació del 3r lliurament de la col·lecció en DVD *Les Músiques de Mallorca* a AYATS (2008) *La festa de Sant Antoni d'Artà*, Palma: Consell de Mallorca

2. El ball dels dimonis és aquell que marcarà la seqüència de la festa. Aleshores la dimensió del ball esdevé un dels aspectes que cospa la transformació de la festivitat de Sant Antoni. La tonada es readapta perquè és la festa que s'adapta al poble.
3. Les temptacions de Sant Antoni en el desert. La representació d'aquesta escena és la més simbòlica i explícita de l'alteració de l'ordre de la festa. Els dimonis amb la canya fel·la, increpen, fan vexacions i escarneixen al Sant durant el recorregut de les beneïdes.

A dia d'avui els dimonis estan adquirint un caràcter emergent i emblemàtic que fa que, en la majoria d'ocasions, la seva icona sigui escollida com a distintiu de la festa. Per fer camisetes, cartells de festes, frontispicis de programes de mà, adhesius i el motiu principal dels aparadors dels comerços. A més són un motiu recurrent a carrosses i als foguerons temàtics de Manacor. Així mateix, s'explica l'augment de dimonis per l'èxit que tenen a determinats pobles manifestacions culturals exportades del Principat i el País Valencià com són els correfocs i les colles de diables. En aquests espectacles es combinen magistralment foc, ball i percussió on els dinamitzadors també són els dimonis. Un ball espontani i aparentment desordenat que a ritme de percussions té la funció de motivar una participació molt activa, de gest totalment desinhibit.

4.2. La festa en itinerància: acaptes, cavalcades, "rues" i beneïdes

La major part de la festa de Sant Antoni transcorre al carrer i en itinerància. Aquest fet marca un tipus de festa que és molt dinàmica i que ve definida per recorreguts que necessàriament passen pels indrets emblemàtics del poble. S'inicia a ca l'obrer/baciner i es continua cap a l'ajuntament, la plaça, la residència, la parròquia i els carrers. Cada poble té el seu recorregut. Els llocs assumeixen una funció que alberga un moment important de la festa i que possiblement congrega multituds. En el cas de ca l'obrer, a Artà la *casa del trui* a Manacor ca el bassiner, és el lloc on simbòlicament es legitima la festa i des d'on es gestiona la logística de la festa. L'ajuntament representa l'autoritat civil del poble, d'on depèn la comissió de festes i des d'on es garanteix la seguretat ciutadana. La plaça és el lloc de trobada, l'indret emblemàtic, allà on transcorre la major part dels trajectes de les cavalcades i l'església és l'autoritat religiosa que brinda l'espai per venerar al Sant, (i ens recorda el sentit cristià de la festa), a l'exterior on es fan les beneïdes.

La itinerància de la festa serà del tot "institucionalitzada" per les característiques dels actes com l'acapte, l'anar a completes o les beneïdes. Cada un d'aquests rituals en si ja són una festa i com a tal la música desenvolupa una funció fonamental. En primer lloc, marca una litúrgia del moviment, el ritme de la qual serà vetllada per les autoritats competents de la festa (obrer, baciner, patronats i comissions municipals). I en segon lloc, esdevé el nexa dinamitzador que transcorre entre dos moments definits de la festa: ball a ca l'obrer i completes (Artà) / de l'ajuntament a completes (Manacor) / sortida de la carrossa de Sant Antoni (Son Servera) / arplegada de llenya a Sa Llebre (Sa Pobla), etc. Tot plegat engalanarà el paisatge sonor de la festa amb música de la banda municipal, els sonadors, la colla de

xeremiers, la banda de cornetes i tamborers que seran els encarregats de posar música en aquests moments d'itinerància.

Durant aquests desplaçaments constantment tenim música. Sinó són les agrupacions que acabem d'esmenar són les colles de joves que entonen la tonada al Sant o canten eslògans. La tonada és una constant que no deixa de sonar durant tota la festa, i que sovint deixa perplexa a l'observador que no acaba d'entendre l'obstinació per la incansable repetició. La banda la pot arribar a tocar més de tres centes vegades mentre les colles de joves piquen de mans o canten retòricament *tataxin taxin tataxin*. En aquest cas la tonada actua de potent artefacte simbòlic de la festa que al temps que és generadora de festa, en el sentit que arranca el ball i el cant, identifica a la comunitat. És un producte cultural que identifica la festa, l'audició del qual crea un efecte d'exaltació sentimental cap a la pròpia comunitat. Dit d'una altra manera, per Sant Antoni ningú es cansa de fer festa. En aquest sentit s'entenen les paraules d'un dels músics de la banda d'Artà quan diuen que "quan més toques més ganes de tocar tens. El primer ball, per exemple, és molt emotiu perquè fa un any que no havies tocat la música. Després quan la toques només tens ganes de tornar a començar. Malgrat el cansament físic l'emoció no s'acaba en tot el dia".⁸

4.3. La música a l'església

L'església és l'espai on se celebra la festa del propi a Sant Antoni abat. Les Completes, el dia de la revetlla, i l'ofici major, el dia de la festivitat, són els dos moments litúrgics dedicats al Sant.

Les Completes se celebren a Mallorca des de la Conquesta. Són tradicionalment una de les celebracions més antigues. És l'oració oficial al Sant que pren el nom de la darrera hora canònica de la litúrgia de les hores seguint el Breviari Romà. Té una estructura litúrgica pròpia que combina lectures, pregàries, salms i cants. Des del 1975, uns anys després del Concili Vaticà II, es canten unes completes en mallorquí. Les completes es transformen en una celebració de la paraula, acció també impulsada pel mateix Concili. En els darrers temps l'anada a completes i la mateixa celebració constitueixen un sorprenent èxit de participació. En aquest moment la tonada adquireix un alt nivell de representativitat del poble a qui representa. És un moment on podem observar manifestacions espontànies de tot tipus, tant de la comunitat com dels protagonistes.

En els pobles de participació activa les Completes s'han convertit en un acte amb un alt valor identitari, fet que congrega grans multituds per cantar al Sant. En aquest moment els representants de l'església concentren els seus esforços per vetllar per la seguretat en el temple i perquè es reconegui com una celebració cristiana. La gent més propera a la parròquia ho viu com un acte de culte, tot i que queda reduït a una mínima expressió. Mentre que la joventut del poble i els visitants de la festa ho arriben a viure com un acte lúdic o una diversió més.

Diverses iniciatives d'obrerries i patronats han propiciat l'èxit de les completes. A Artà als inicis dels anys vuitanta l'obrerria i la Unió de Pagesos

⁸ AYATS (2008) DVD

proposaren al poble que s'afegís a la comitiva per assistir a completes, cantant les cançons del Sant i participar en les Completes.

A Manacor la revifalla de la festa al carrer a mitjans dels noranta del segle XX va fer que el poble acudís en massa a les completes i al cant dels goigs el dissabte de Sant Antoni. La desconeixença del cant generà la necessitat d'organitzar un assaig per poder preveure una participació més activa. Des de l'any 1997, data que l'Oficina d'Informació Juvenil del consistori manacorí organitzà pel divendres abans de Sant Antoni l'assaig dels goigs, aquest acte s'ha convertit en tot un esdeveniment social molt concorregut que dona inici a la Festa.

En aquestes localitats el moment més intens de la litúrgia és la part final on es canten les gloses al Sant. L'espai està totalment envaït, es pica de mans, es gesticula amb el braç i surt un cant exaltat i eufòric. La singularitat del gest marca la pulsació i contribueix a intensificar la cantada. L'èmfasi del gest és proporcional a la intensitat de la cantada. En aquest moment l'orgue (a Artà) i la banda de música municipal (a Manacor) acompanyen els goigs.

Cantar a completes les gloses i els goigs al Sant esdevé un exercici de construcció identitària de la comunitat, pel fet d'estar representada en el mateix espai físic, ple de gom a gom, la percepció de la qual és molt contundent. Les referències a la localitat que apareixen a les estrofes finals desencadenen l'eufòria i el moment de clímax de la celebració:

*Beneïu-mos Sant Antoni
som es pagesos d'Artà
l'any que ve volem tornar
no mos assusta el dimoni*

L'Ofici Major o Ofici Solemne és una missa en honor al propi del Sant que té un caire més formal. És viu com una celebració religiosa i hi ha una representació institucional dels grups més implicats en la festa: obrers, rector, batlle, representants del consistori i la gent del poble. És habitual convidar algun prevere il·lustre, com el bisbe o algun canonge de la Seu, a presidir la missa. etc... Igualment la música hi és present. Es balla l'Oferta i es canten les gloses de Sant Antoni.

4.4. Cantar entorn del foc i cantar al carrer

Una de les situacions socials més rellevants de la Festa és cantar gloses. La situació ve definida per un sistema de relacions humanes que s'articula mitjançant la música i la paraula a partir de codis propis. Dins el context de la celebració antoniana una glosa és un text versificat, improvisat o escrit que es canta amb la tonada de Sant Antoni. Depenent del poble arribem a trobar notables variants melòdiques que s'incrementen pel fet de fer sonar la ximbomba, o simplement cantar *a capella*. Val a dir que en l'àmbit de les gloses a Mallorca el context defineix el terme ja que és una manifestació cultural que al llarg de l'any presenta un gran nombre de variables i es presta a innombrables situacions cada una de les quals ve definida per unes particularitats diferents. De manera que per Sant Antoni tonada i cançó són els elements que materialitzen la glosada, el ritual de la qual, s'organitza entorn del

foc, el menjar i el beure. La coneixença del codi fa que, dins el context de la glosada, aquesta nit es pugui dir tot. Les modalitats d'aquest ritual s'organitzen en funció de l'habilitat i la picardia dels qui protagonitzen l'activitat. Es donen espontàniament i responen a un protocol d'actuació compartit que s'organitza en tres moments: inici, desenvolupament - desenllaç i final. Cada moment té la seva tonada i alhora és representat per la intensitat del gest.

El tipus de participació estableix dos rols estretament vinculats: per una banda, el de solista que du la iniciativa del glosat, dona el to i va davant, i per l'altra els membres de la colla que tenen la funció de configurar i reforçar el grup mitjançant la veu i el gest. El grup pot estar associat a estereotips socials i polítics els valors dels quals es posen ben de manifest el dia de la festa i especialment durant la glosada. Això motiva una presència ferma dels diferents individus que a nivell simbòlic estableixen un vincle corporatiu entre la pròpia colla i el grup social que representen.

Normalment, la glosada se sap que comença amb cançons del repertori tradicional, conegudes arreu, i que tenen la peculiaritat que parlen de l'onomàstica del Sant i d'accions relatives a fer-lo brufar.

Aquestes cançons són una salutació o un gest cordial amb deferència als propietaris del fogueró que en aquest moment acullen el ritual. A continuació i depenent de l'habilitat dels glosadors s'inicia un espai obert que donarà lloc a dues modalitats de glosat: modalitat celebrativa o modalitat de combat. La modalitat celebrativa consisteix en cantar les gloses de Sant Antoni, les del repertori habitual que roman a la memòria col·lectiva la procedència del qual és incert i respon a diversos mecanismes d'assimilació. Són gloses genèriques que posen de manifest aspectes de la festivitat: el sant, els dimonis, el menjar i el beure, el sexe, l'atribució de la festa a la localitat, etc. I es succeeixen espontàniament des d'una lògica associativa de temes que no sempre tenen perquè ser connexes entre sí. Igualment, la modalitat festiva té la finalitat de cohesionar el grup que celebra la festa materialitzant els codis que la fan possible, fet que es viu amb complicitat i amb sentit de pertinença al poble. En canvi el combat de gloses, també anomenat "combat de picat", és la modalitat que es genera quan es dona la *topada* entre dos o més glosadors. Són controvèrsies improvisades cantades amb el ritme i la tonada de Sant Antoni. La dinàmica de confrontació ve creixentada per la demostració d'habilitat i destresa del glosador que ha d'improvisar, "tirant a ferir", un text únic per aquella situació.

Per la festa del Sant són molt habituals les de denúncia i reivindicació relacionades amb l'actualitat política, com les de provocació sexual. Els cançoners tradicionals són molt rics en aquest repertori i els reculls monogràfics d'aquest gènere han estat objecte de diverses publicacions.⁹ En relació en aquest repertori les paraules de mossèn Antoni Gili són ben eloqüents quan diu "podem encara percebre en el to de la festa actual un deix orgiàstic que si avui no va més enllà del cant bullangós i d'un sanítós empinar el colze degué constituir en altre temps una autèntica i desenfrenada orgia".¹⁰ Això no vol dir que igualment no es pugui lloar una acció, exaltar una amistat,

⁹ Un dels repertoris més coneguts tal vegada sigui l'edició de JANER, Gabriel (1979) *Sexe i cultura a Mallorca. El cançoner*, Palma: Editorial Moll tot i que al Cançoner Popular de Mallorca de R Ginard n'apareix un bon grapat a GINARD, Rafel (1979) *Cançoner Popular de Mallorca*, Palma: Ed. Moll, vol. I-IV

¹⁰ GILI, Antoni (1997) *Sant Antoni Abat. Festa popular d'Artà*, Palma: Documenta Balear, p.35

agrair un fet o reconèixer una habilitat. Però de totes elles, les de caire sexual són les que generen més expectativa i interès.

Finalment, en alguns pobles la glosada acaba amb una fórmula que diu així:

*I assistiu a lo alogi
d'un Sant que hem de venerar
i ara per acabar
digau visca Sant Antoni*

Quan un glosador canta aquesta glosa dona a entendre que ha finalitzat el seu torn i dona pas a un altre glosador que pot iniciar una nova tanda de gloses.

4.4.1. Ensenyar i aprendre a glosar per Sant Antoni:

Els sistemes d'ensenyament - aprenentatge dels glosats de Sant Antoni es fa en base a tres principis d'oralitat: la transmissió, la creació i l'adaptació de textos. La transmissió es fa en base a la repetició de cada any del repertori genèric/tradicional de Sant Antoni, la creació en base a gloses escrites noves per a cada any i a la improvisació, mentre que l'adaptació és un altre mecanisme de creació que reutilitza materials textuais existents. Aquests principis donen lloc a uns espais de relacions humanes propis de la festa:

1. Pel que fa a la transmissió de les cançons podem dir que és gràcies al repertori tradicional/genèric més propi de la modalitat de glosada celebrativa que s'aprèn oralment al carrer o al fogueró en base a la repetició que se'n fa cada any rere any i en diverses situacions. El desitg que el ritual entorn del fogueró sigui ben participat ha donat lloc a mecanismes alternatius i sobretot, molt funcionals. Per exemple repertoris de gloses enganxats a les parets d'una cotxera o del pub perquè siguin cantades durant la nit (a vegades són gloses de nova creació o adaptades).

2. Les gloses escrites de manera premeditada suposen una de les actualitzacions més rellevants de la festa en matèria de gloses.¹¹ Conduïxen a un tipus d'enfrontament que se celebra des de fa uns anys, es manté i a indrets com Artà està adquirint altes cotes de participació. Les colles es reuneixen en els dies previs a la Festa entorn d'una taula parada amb la finalitat de crear cançons que seran cantades en situacions esperades, desitjades i sovint provocades. Són cançons escrites per aquell any i tracten temàtiques d'actualitat. El procediment d'escriure gloses de manera premeditada ha donat lloc a un model de combat entre les diferents colles de la localitat. Les colles es converteixen en oponents simulats que amb la cantada cercaran la manera d'atacar-se i defensar-se del grup rival. Les colles componen les cançons en clau d'hipòtesi pensant amb les cançons de les que seran objecte. Així, la colla s'esforça per, mitjançant la glosa, sorprendre al contrincant i deixar-lo sense contesta possible. Els coneguts

¹¹ Escriure gloses és una modalitat habitual posada en pràctica des de la darrera centúria. Els qui la practiquen són anomenats popularment com a "glosadors de camilla" i no tenen el prestigi dels "glosadors de posat", els que improvisen la versificació.

posicionaments de cada colla han fet del combat de glosat una via de confrontació política. Aquesta manera de fer gloses crea una certa expectativa que serà corresposta per la cara més institucional del poble. Els principals membres del consistori ho tenen clar, han d'anar a un parell de foguerons obligatòriament perquè els han de cantar les gloses de Sant Antoni (el batlle hi va i sinó el van a cercar). Aleshores pels membres del consistori aquest és un moment per prendre nota ja que els foguerons esdevenen una plataforma informativa per assabentar-se del sentiment de diferents sectors del poble en matèria política.

3. La improvisació in situ i/o adaptació és un dels procediments de creació de textos menys habitual per la dificultat tècnica que comporta. Qui la du a terme, el glosador de posat, esdevé un especialista que té l'habilitat de compondre de memòria una quarteta o una sexteta. En els foguerons de Sant Antoni la glosa improvisada s'executa gràcies a un glosador o glosadora que inventa una d'aquestes estrofes i seguidament es veu recolzat pel gruix del grup que repeteix els versos parells. Com molt bé saben els glosadors adquirir destresa amb la tècnica de glosar implica aprenentatge i entrenament. Avui en dia des de diversos àmbits de la cultura i de l'acadèmia és possible entrar en contacte amb el món de la improvisació versificada cantant des d'una perspectiva activa. Els procediments d'aprenentatge de la tècnica s'ensenya mitjançant publicacions, tallers, xerrades a escoles i instituts o fins i tot planes web. Felip Munar, un dels impulsors de la pedagogia de la glosa, reflexiona al respecte dient que "cal introduir aquells temes que enganxen avui, cal esser agosarats i desempallegar-se dels fermalls que ens cohibeixen a l'hora de posar en pràctica aquesta tècnica. És a dir: no cal fer feina al camp per fer gloses, no cal que la temàtica giri sempre al voltant del treball i les relacions del camp. Ens hem d'atrevir a obrir el món de les gloses a qualsevol àmbit, a qualsevol tema o context".¹² A *Manual de bon glosador* i *Jo vull esser glosador*, manuals d'autoaprenentatge per aprendre a fer gloses, esdevé una eina indispensable per tot aquell que desitgi endinsar-se dins el món de la glosa ja que s'especifiquen les tècniques d'aquesta forma de poesia oral.¹³ En referència a ambdues publicacions diu l'autor: "la idea era posar a l'abast sobretot dels mestres i de les persones que es dediquen a fer tallers d'improvisació, uns petits suggeriments o consells didàctics per començar a improvisar".¹⁴ Dins aquesta línia d'actuacions per donar continuïtat i divulgar les gloses cal destacar la tasca realitzada per l'Associació Cultural El canonge de Santa Sirga i l'Escola de Sa Ximbomba de Sa Pobla. Ambdues entitats proporcionen un mètode i diversos espais de desenvolupament de l'activitat que promou la continuïtat de l'activitat.¹⁵

¹² MANUAL, Felip (2001) *Manual del bon glossador. Tècniques, exercicis i glosades*, Palma. Documenta Balear, p.11

¹³ MUNAR, Felip (2008) *Jo vull esser glosador*, Palma: Documenta Balear i MUNAR (2001)

¹⁴ GONZÁLEZ, Carla (2008) *Una llengua musicada*, Palma: Documenta Balear, p.101

¹⁵ L'Associació Cultural Canonge de Santa Cirga fou creada l'any 1998. A la plana web de l'Associació trobarem els objectius i tasques de l'Associació que "pretén revitalitzar i dignificar la cultura popular en tots els seus vessants: qualsevol manifestació, qualsevol exposició o transmissió artística, arrelada a la terra i a la gent que ens envolta, que tingui en compte la nostra història, la nostra llengua, la nostra manera de relacionar-nos i de dir-nos les coses,

4.5. Espectacles i concerts

Els afanys per actualitzar la festa i mantenir alts índex de participació ha fet que determinats pobles hagin optat per un model de festa que combina elements propis de la modernitat amb els de la tradició. Pel que fa als elements de la modernitat, la incorporació d'activitats lúdiques de nova creació i de caire multitudinari ha estat una constant que ha caracteritzat les darreres dècades del model mediàtic. Així, els elements tradicionals com el foc o els dimonis han estat vinculats amb l'adopció d'activitats que es realitzen a altres indrets, sovint alienes a la festa de Sant Antoni que es fa a Mallorca. Aquesta mimesi d'elements festius que incorporen foc i diables troba el seu referent més immediat en els Països de parla catalana i arreu de la Mediterrània. D'aquesta manera colles de diables, espectacles músico-pirotècnics, foguerons temàtics, batucades i gegants són la part més visible de l'actualització de la festa. Igualment, la incorporació de grups de música pop com a principal atractiu de les revetlles arriba a substituir l'element que genera la festa en funció del poder mediàtic que té el grup en qüestió. Fent que la festa principal de la localitat paradoxalment es pugui vincular a activitats i a espais de participació multitudinaris. Dins aquest model els elements tradicionals de Sant Antoni com ara cantar gloses, anar a completes, les beneïdes o fer sonar la ximbomba es manifesten adquirint nous formats i noves situacions que doten l'activitat d'un component d'espectacle. Tot i la voluntat de donar una imatge vinculada amb la tradició el resultat és d'un sincretisme estètic que fa de la festa un espai de convivència entre elements de diversa procedència. Un dels exemples més cridaners és el model de festa tipus "festa major". Són pobles on s'organitzen revetlles en base a productes culturals estandarditzats. Concerts de música per a diferents grups socials als distints indrets de la localitat. Ball de bot, rock and roll, orquestres de ball o jazz són les agrupacions que conformen l'oferta d'oci per a la festa.¹⁶ Això provoca la visita massiva de gent de fora, i el programa fa de reclam degut a la repercussió mediàtica generada pels grups, l'espectacle o el tipus de moguda que motiva a gent sense necessitat de tenir implicacions amb la festa que se celebra, sinó més aviat amb l'espectacle que s'organitza. En aquest cas es prioritza l'espectacle que s'ofereix com un producte d'oci a la Festa, que no cal entendre-la per gaudir-la.

Paral·lelament, l'estandardització del producte cultural també es veu en els espectacles de dimonis i diables, que es fa coincidir amb la festivitat de Sant Antoni. L'associació amb els elements estètics de la festa, el foc i els dimonis, és propici per a un tipus d'oferta cultural com el "correfoc. Això motiva un tipus de participació de gent que es desplaça a aquella comunitat, en el rol de fan, seguint un espectacle en concret que circumstancialment s'emmarca dins la festa de Sant Antoni.

s'encabeix en aquest projecte" Un dels vessants més treballat per l'associació ha estat el del cant improvisat. Mostres Internacionals d'Improvisadors, tallers, visites a escoles i instituts amb la finalitat d'ensenyar les tècniques bàsiques que s'han de conèixer a l'hora d'elaborar gloses. <http://www.mallorcaweb.net/glosadors/index1.htm> [data de consulta juny de 2009]

¹⁶ El paradigma d'aquest model de celebració seria la revetlla de Sant Sebastià de Palma, epíleg o continuador de les festes de Sant Antoni. Actualment la cara més coneguda d'aquesta festa són els concerts a l'aire lliure que se celebren dia 19 de gener a les principals places de Ciutat. Plaça Major, Plaça de Cort, Santa Eulàlia, Sant Francesc, Plaça del Mercat, Sant Francesc ...

Totes aquestes iniciatives suposen la creació de nous espais de relació i de socialització dins el context de la festa que fan que es potenciï el sentit de pertinença a la comunitat. Per això, participar en aquestes activitats, com a protagonista o com a simple assistent, radica tant en el fet de *fer poble* com de celebrar la festivitat. En aquest cas ambdós aspectes són indissociables.

4.6. La música ambiental i paisatges sonors

Per música ambiental entenem aquelles expressions sonores que es manifesten amb una finalitat específica i que alhora es diferencien de les músiques que tenen un ritual estipulat i alhora formen part del paisatge sonor. La principal característica de la música ambiental és que ha de ser oïda però no escoltada (Martí, 2002). Tenen en comú que es presenten de manera desritualitzada, sense inicis, sense pauses, ni finals, ni aplaudiments. Sovint apareixen de manera imprevista i s'integren espontàniament dins la dinàmica festiva. Són expressions que només tenen sentit dins el marc contextual de la festa, només aleshores s'integren i s'accepten amb normalitat.

Durant la festivitat observem un paisatge sonor que configura un tret més de la festa i que s'articula a partir d'expressions musicals com eslògans, cançons de gresca, cançons de taverna i les tonades de Sant Antoni. En tots els casos la música forma part essencial de la imatge que la comunitat vol projectar de si mateixa.

Les expressions dels paisatges sonors tenen una difusió diversa en funció del moment i la finalitat. N'hi ha que tenen una difusió personalitzada, n'hi ha que tenen difusió no personalitzada i n'hi ha que tenen la funció reivindicativa o sorgeix de la motivació de reafirmar el grup.

Les expressions que tenen una difusió personalitzada són aquelles que vehiculen l'individu amb una expressió sonora que representa la festa de manera voluntària. Configurar la tonada de Sant Antoni al mòbil – (el patronat de Manacor ofereix el procediment a la seva plana web “melodia i fons de pantalla” a <http://www.santantoni.org/mobil.php>) - és una d'aquestes expressions darrera la qual veiem dos valors projectats: el valor de la festa, pel fet que la tonada representa la festa i amb aquesta acció es representa la integració de la festa a la quotidianitat; i la identificació amb un indret i una comunitat, ja que la tonada és l'específica del propi poble.

Les expressions que tenen una difusió no personalitzada són aquelles que es propaguen en un espai públic o en un territori durant els dies de la festa i no generen espectacle. Té la finalitat d'anular el silenci per proporcionar connotacions festives que alhora proporcionen sensacions positives que predisposen a l'ànim festiu. La propagació de la tonada de Sant Antoni pels altaveus del campanar els dies previs a la festa, a Artà, o la tonada als pubs que no deixa de sonar a tants de pobles en tota la nit. Són exemples d'expressions sonores que es manifesten amb un volum sonor alt, apuntant així al protagonisme que se li dona al fet sonor com a representació emblemàtica de la festa.

El tercer grup fa referència a aquelles expressions sonores que tenen una funció reivindicativa i sorgeix de la motivació de reafirmar el grup. Dins

l'ambient de la festa és habitual escoltar cançons de gresca i de bevedors, que igualment s'entonaven en ambients de taverna i per carnestoltes. Aquestes cançons es canten en moments d'impàs i sorgeixen espontàniament entre les colles d'adolescents. A Artà i Capdepera és recurrent escoltar *No en volem cap cançó* que Jaume Ayats ha observat com imprescindible del repertori de les ximbombades dels Darrers Dies que es fan entre cançons, beguda i menjar a les cases i als garatges.¹⁷ La rivalitat entre artanencs i gabellins sovint transcendeix a un plànol musical simbòlic, canal expressiu que durant la festa legitima tota acció de comunicació. Un dels mecanismes identitaris és el de generar eslògans i cançons de xaranga després d'un moment rellevant de la festa. En ambdós casos després del primer ball dels dimonis podem escoltar l'eslògan *Boti boti boti gavallí el qui no boti*, a Artà, i la cançó *Artanenc el qui no boti*, a Capdepera. La situació i la funció és la mateixa però en contextos diferents: hi ha voluntat de reafirmar la identitat del grup expressant, mitjançant la negació, allò que no és vol esser.

4.7. Els rituals particulars

Les expressions de la festa de Sant Antoni han desenvolupat rituals particulars que identifiquen un poble amb un ritual determinat. La baixada del pi a Pollença, la Davallada del Corb a Mancor de la Vall i Son Servera o l'Argument d'Artà i Capdepera. De tots ells, l'Argument és el ritual que s'expressa en base al fet musical, amb la seva pròpia tonada.

L'Argument és una narració o crònica local, posada en vers per un glosador o glosadora que durant tot l'any s'encarrega d'escriure els fets més rellevants succeïts en la localitat des del darrer argument. A Artà es presenta el dia de la Diada i a Capdepera en un acte amb les autoritats un dies abans de la festa. A Artà es canten fragments a casa de l'Obrer després de l'Ofici Major i a Capdepera el glosador el dia de la presentació fa cinc cèntims de la narració. Es reparteix prèviament imprès i el glosador o glosadora i els assistents el llegeixen cantant. Antigament es representava de manera més teatral, quatre cantadors que l'havien memoritzat prèviament, el cantaven a la plaça de l'Ajuntament a damunt un carro enramellat.

El contingut de l'argument segueix un ordre preestablert destacant les temàtiques que més interessin al poble. Comença invocant a Déu i a la Verge demanant permís a les autoritats locals (batle i rector). Després, amb la mateixa classe d'estrofes, s'ocupa del temps atmosfèric, de les desgràcies personals, de les festes i celebracions, de l'anyada del camp, del moviment de població, jovent i dels temes variats que sovint inclouen crítiques als polítics i a l'Ajuntament. I per acabar, a Artà, se cita el nom de l'argumentaire i s'acomia amb un "Visca Sant Antoni". Es canta sense dimonis i sense el Sant i és l'acte que posa el punt i final a la seqüència de celebracions de la festa.

¹⁷ L'autor, resseguint el seu origen afirma com es troba arreu del domini lingüístic, i sempre en celebracions semblants a AYATS, Jaume (2009) *Explica'm una cançó. 20 Tradicionals catalanes*, Barcelona: Rafael Dalmau Editor,p.94

Conclusions

A dia d'avui Sant Antoni abat és una de les festes més significatives del calendari hivernenc de l'illa de Mallorca. La pluralitat d'expressions de la festa dona com a resultat innumbrables manifestacions que defineixen un fenomen en procés de canvi constant. Si volem parlar de la festivitat, ja hem vist que no ho podem fer exclusivament des d'un sol punt de mira, ja que són molts els sistemes que la fan possible. Per això, des del punt de vista formal estam davant una expressió col·lectiva i canviant de notable rellevància social l'activitat musical de la qual la crea, la transforma i la fa possible.

Aquesta diversitat de comportaments i d'actituds al voltant de la festa ens permet observar diverses imatges que ofereix el costumari hivernenc mallorquí: començant per Artà, Capdepera, Manacor i Son Servera on la festa és viscuda amb alts índex de participació i intensitat emocional, fins a models com els de Muro i Sa Pobla que es caracteritzen pels tòpics propis dels discursos tradicionalistes i essencialistes, passant pels models perifèrics que ens mostren diversos mecanismes d'adaptabilitat. Observam que, seguint en diferents àmbits de la festa, aquesta ofereix pluralitat de vivències i realitats que ens parlen de cada grup social, de cada poble.

Finalment i des d'una perspectiva de conjunt podem afirmar que la dimensió musical de la festa de Sant Antoni abat ens permet conèixer els mecanismes que la fan possible; més enllà de les fórmules de pervivència, aporten un ric mostrari de sonoritats i timbres l'expressió de les quals constitueixen el veritable patrimoni de la Festa. Amb paraules de Salvador Palomar volem concloure: "la festa de Sant Antoni ens és útil perquè s'ha reinventat fent dels antics rituals simbòlics que propiciaven el pas de l'hivern a la primavera, de les representacions teatrals de la seva cristianització, de la provocació carnavalesca i de la devoció popular al sant protector d'unes bèsties de treball que ja no es tenen a casa, la qual cosa ha esdevingut una excusa per compartir espais i moments, per participar i sentir-se part d'una comunitat que genera la Festa i que existeix gràcies a la Festa".¹⁸

¹⁸ PALOMAR (2007:131)

Bibliografia

AADD (2006) *L'esplendor de la festa. Màgia i misteri de les festes antigues*, Catàleg de l'exposició, Sa Llotja - Octubre 2006, Institut d'Estudis Baleàrics

AADD (2007) *Sant Antoni de Viana i Manacor, vuit segles de tradició*, Manacor: Consell de Mallorca

AYATS, Jaume (2009) *Explica'm una cançó. 20 Tradicionals catalanes*, Barcelona: Rafael Dalmau editor

AYATS, Jaume (dir.) - SUREDA, Antònia M^a - VICENS, Francesc (2008) *La festa de Sant Antoni d'Artà*, Palma, Consell de Mallorca, col·lecció *Les músiques de Mallorca*, núm. 3 [DVD]

AYATS, Jaume (2001) "El sorgiment de la cançó popular" a *Història de la música Catalana, Valenciana i Balear VI*, Barcelona: Ed. 62, p.45-113

CABRER, Irene (2009) "La simbologia del foc a la festa de Sant Antoni d'Artà" a *Caramella XX*, p.41-42

GILI, Antoni (1997) *Sant Antoni Abat, festa popular d'Artà*, Palma: Documenta Balear

GINARD, Rafel (1979) *Cançoners Populars de Mallorca*, Palma: Ed. Moll, vol. I-IV

GONZÁLEZ, Carla (2008) *Una llengua musicada*, Palma: Documenta Balear

JANER, Gabriel (1979) *Sexe i cultura a Mallorca. El cançoner*, Palma: Ed. Moll

MARTÍ, Josep (2002) "Música i festa: algunes reflexions sobre les pràctiques musicals i la seva dimensió festiva" a *Anuario Musical* 57, p.277-291

MARTÍ, Josep (2002) "Músicas invisibles: la música ambiental como objeto de reflexión" a *Trans. Revista Transcultural de Música VI* www.sibetrans.com/trans/trans6/marti.htm [data de consulta maig de 2009]

MAS, Joan *et alter* (2003) "Festivitat de Sant Antoni Abat" a *Diccionari del Teatre a les Illes Balears I*, Palma: Leonard Muntaner, p.40-42

MUNAR, Felip (2008) *Jo vull esser glosador*, Palma: Documenta Balear

MANUAL, Felip (2001) *Manual del bon glosador. Tècniques, exercicis i glosades*, Palma. Documenta Balear

NICOLAU, Jesús – NICOLAU, Maria (2008) "Les cançons de Sant Antoni com a element preparatori del Carnestoltes" a *La festa de Sant Antoni als Països Catalans*, Ascó 17-19 de febrer de 2006, Ribera d'Ebre: CERE, p.261-270

PALOMAR, Salvador (2002) "Sant Antoni, festa i canvi" a *Caramella VI*, p.6-8